

AZ ETNOGRÁFUS TÖMÖRKÉNY

Az etnográfus Tömörkénynek, életműve gazdag néprajzi hagyatékának — bármilyen furcsa — az utókor eddig kevés figyelmet szentelt. Ez annál különösebb, mivel az irodalmi kritika idejében fölfigyelt a Tömörkény-novellák gyakori, néprajzi jellegű részletrajzaira. A kritikusok sűrűn fölemlgették „néprajziasságát”, esztétikai, irodalomtörténeti alapállásból nézve megrótták emiatt, sőt többen e sajátossága nyomán írásművészetét provinciálisnak tartották.

Amikor most Tömörkényt, az író, az embert és életművét a néprajz szemszögéből közelítjük meg, nem megvédeni akarjuk őt volt kritikusai és mai méltatói elmarasztalásaitól. Erre Tömörkénynek nincs szüksége. Az utóbbi évtizedben megjelent nyolckötetes Tömörkény-sorozat és az újabb tanulmányok — elsősorban Diószegi András elemzése és Kispéter András monográfiája — után egyébként is jobban, árnyaltabban ismerjük az egész életművet, és benne a néprajzi részletek helyét, szerepét is. Persze, az író és etnográfus Tömörkényt nem lehet élesen különválasztani, már csak azért sem, mert a néprajzi és társadalomrajzi forrásanyag túlnyomó része szépirodalmi formában, novellákban jelentkezik. Ezért néprajzi hagyatékának, munkásságának fölmérése szükségképpen hozzájárulhat pontosabb irodalomtörténeti értékeléséhez, írói arculatának, helyének megállapításához is.

Elbeszélései néprajzi értékeivel elsőként Ortutay Gyula foglalkozott alaposabban, kitűnő Tömörkény-monográfiájában. Parasztábrázolásáról szólva finom elemzést adott az író sokrétű néprajzi tudásának megnyilatkozásairól. Újabbban Bálint Sándor Szegedi szótár-a használta föl Tömörkény műveit, mint néprajzi forrásanyagot, és Péter László mutatott rá, milyen hatalmas és sokszínű adatanyag tárháza Tömörkény „mikrokozmosza”. Törleszteni való adósság ezek után is maradt. Csak a legfontosabbakra szeretnék itt utalni: számba kell vennünk — a néprajzi adalékok pontos, aprólékos föltérképezése útján — Tömörkény teljes életművének néprajzi hagyatékát, és meg kell vizsgálnunk, hogy tanulmányokban és tárcákban, novellákban megnyilatkozó néprajzi szemlélete és múzeumi gyűjtő tevékenysége milyen színvonalat képvisel, milyen helyet foglal el a maga korában és a magyar néprajztudomány történetében, fejlődésében.

1.

Tömörkény 1899-ben került a Somogyi-könyvtár és a múzeum alkalmazásába, majd 1904-ben az első igazgató, a helytörténetíró Reizner János örökébe lép. Igazgatói működése elején, 1906-ban fog hozzá a múzeum néprajzi gyűjteményének megalapozásához. 1911-ben erről a következőket írja: „Őt év előtt hozzáfogtunk, hogy Szegeden és környékén összeszedjük a tárgyi néprajzi anyagot, egy létesítendő alföldi néprajzi múzeum alapja gyanánt. Kissé kései volt a vállalkozás: már sok mindent elsodortak az új dolgok. Sok olyan holmit nem találtunk már, amik gyerekkoromban még közhasználati tárgyak voltak.” (*Népipar* 1911). Megkezdett munkája rövid idő alatt igen gazdag és fölbecsülhetetlen értékű eredményeket hoz. 1906-8-ig — egynehány lelkes munkatárs: Szász Gyula igazgató-tanító, Móra Ferenc, Beck István városi tisztviselő és mások segítségével — Szeged környékéről több ezer néprajzi tárgyat gyűjt a múzeumba. (Érdekes párhuzam, hogy a szomszédos alföldi városban, Hódmezővásárhelyen csaknem ugyanezekben az években kezdi meg az akkor pályakezdő Kiss Lajos — Tornyai János, Pásztor János, Endre Béla társaságában — a néprajzi tárgyak gyűjtését, megalapozva ezzel a vásárhelyi múzeumot.)

Tömörkény elbeszéléseiben ritka a személyes hang, a kitérkezés, de azért néhányban tetten érhető, amint a szegedi határban rovásírásos bot, régi hangszer, selyemmel himzett suba után kutat. (*Alku a szülével, Kutakodás, A muzsika, Régi suba.*) Ha föllapozzuk a múzeum régi néprajzi leltárkönyvét, elénk tárul több, e korbéli tárcájának élményháttére is. Tiszai halászszerszámok, pásztorok használati tárgyai, tanyai gyerekjátékok, használatból kikerült alsóvárosi konyhaeszközök, zsidopiacon vásárolt béklyók sorjáznak a pontosan megvonalkázott lapokon. Járja az alsóvárosi házakat, a felső Tisza-parti kiskocsmákat, a tágas szegedi határ pusztáit, szétszórt tanyaházait, a múzeumi leltárkönyvben pedig szaporodnak a bejegyzések, gyűlnek a szegedi és a „kintvaló” nép pusztuló életformájának tárgyi dokumentumai — és ugyane „gyűjtőutak” élményeiből leszűrve sorra születnek a szegedi „kis világot” megörökítő elbeszélések.

Tömörkény múzeumi hivatásának, a néprajzi gyűjtéseknek és a régészeti ásatásoknak velejárója, hogy gyakori és az eddigénél közvetlenebb kapcsolatba kerül a tanyák népével. Korábbi paraszti ismeretanyaga kiszélesedik, élményanyaga bővül, innen ered, hogy ez idő tájt tárcanovelláiban a fölfedezés örömeiben, sajátos gyűjtő-szenvedéllyel valósággal halmozza a néprajzi leírásokat. Bizonyára összefügg új hivatásával az is, hogy – Móricz előtt – tőle ismerjük a gyaloglás ihletett megfogalmazású dicséretét: „Róni csatangolva az országutakat. Megállni a falukban, mint poros vándor... Alkalmadtán útszéli akácfa árnyékában pihenni egy sort... Ó, de jókat lehet ott aludni az akácfa vagy az útszéli Krisztus árnyékában...” (*Gyalog*, 1916). Ez a Tömörkénynél ritka föltárulkozás egyszerre enged bepillantást az elbeszélő és néprajzi gyűjtő rejtve őrzött élményforrásaiba.

2.

Elbeszéléseinek, riportjainak, cikkeinek néprajzi adatait fölmérni – szakfolyóiratokban megjelent dolgozatait nem is számítva – itt most nincs helyünk. Inkább érzékeltetni szeretnénk az életmű néprajzi anyagának gazdagságát és értékeit.

Vizenjárókról szóló elbeszélései pótolhatatlanul értékes tudósítást nyújtanak a néprajztudomány számára a tiszai fahajósok rég letűnt életéről. A hajósok, hajóvontatók, halászok munkájának sok fortélyát, műveletét pl. a „gugorázást”, „lulázást” – kizárólag az ő írásai őrizték meg számunkra.

Az elsők között ábrázolja a tiszai tölteseken, homokos hajókon dolgozó kubikosok nehéz, fáradságos munkáját is. Műveinek jelentőségére jellemző, hogy a magyar kubikosság modern néprajzi szintézise, *Katona* Imre monográfiája sűrűn hivatkozik rá, idézi gondos, körültekintő leírásait.

Egyik kedvelt témája a szegedi határ pusztáin legeltető pásztorok sajátos életformája. Különösen a juhászok „természetrajzá”-nak szentel sok figyelmet, leírja a rovásírásos botot, a „szamárszúró” sarkantyút, a juhász viseletét, étkezését (*Juhászok meg bürgék, Föltetszik a hajnal* stb.) De jellemzi a pásztori hierarchia többi kasztját, a gulyást, a csikóst, a kondást is, megfigyelve, hogy közöttük hagyományos viszálykodás dúl. A gulyás többre tartja magát a csikósnál, a csikós meg a számaron járó juhásznál...

Tömörkény életműve a leggazdagabb néprajzi tanulságokat a szegedi tanya-világ népéletére vonatkozóan nyújtja. A tanyai emberről szólva – akár otthoni környezetében mutatja be, akár a városban, vásári forgatagban vagy hivatalokban botladozva – ontja magából az ellesett néprajzi értékű megfigyeléseket. Leírja, hogyan készíti házát a várostól fogott bérleten megkapaszzkodó tanyai paraszt: „Szokás ugyan tanyát építeni is, de a szegény embert azt csak veri. Mert nem olyan készíti, akinek arra külön ipara van, hanem csak a maga iparkodásából csinálja meg minden ember... Gödröt kell ilyenkor ásni, amibe az alapot megvetik, azután pedig karó kell meg deszka. A karót leverik kétfelül, a deszkákat melléjük rakják, ami köz a deszkák közé esett, azt földdel kitöltik, furkóval leverik: így verik föl magosra az afféle próbálkozó zsellér barlangjának, kis tanyájának a falát.” (*Tanyaverés*, 1904). Hasonló részletességgel ismerteti az erdőirtást vállaló „ingyenös embőr” földházát és a tanyaház hagyományos berendezését. Bírálói szemére vetették, hogy az aprólékosan részletező környezetrajzok föllazítják novellakompozícióit, nehézkessé teszik írásait. Ne feledjük azonban, hogy éppen ezek a leírások – melyek az értékes néprajzi anyag hordozói – ugyanakkor írói szempontból a paraszti világ árnyaltabb ábrázolását teszik teljessé. De néprajzi szempontból nemcsak leírásai, helyzetrajzai érdemelnek figyelmet, hiszen a népi ismeretanyag – a beérkezés, íróvá érés éveitől – átítatja írásai szövetét, minden mondatát, még párbeszédeit is. Ebben szerepet játszik az író páratlan beleélő képessége: annyira azonosulni képes parasztaival, hogy az ő sajátos szemléletük szerint látja és látatja a környező világot. Ez a kivételes képessége segíti ahhoz, hogy belülről közeledjék a „rónasági csodák”, a népi hitvilág jelenségeinek megértéséhez.

Különösen jelentősek a szaktudomány szempontjából a tanyai életmóddal kapcsolatos híradásai. Kedvvel időzik a tanyai ember ünnepnapjainak, szórakozási alkalmainak, téli időtöltésének bemutatásánál. Több ízben főlemlegeti a „darvadózás” szokását, amit Mészöly Gedeon éppen az ő elbeszéléseiből leltározott a nyelvtudomány számára, leírja a tanyai fiatalok sajátos téli szórakozását, az ún. „dugott bál”-at. Megfigyeli, hogy a tanyavilágban „nem bálakban ismerkednek meg a fiatalok, hanem mint gyerekek a mezőn, állatlegeltetés közben, azután pedig a dolgon, ha kapálni, szénát gyűjteni, szüretelni járnak”. (*Történet a gyermekről.*) Rögzíti a táncrakérés hagyományos rendjét: „A legények csoportjából kiválik egy, és halad a lányok felé. Pár lépésre tőlük megáll, int egynek, és azzal

megfordulva a szoba közepére halad. Ott megáll, s mikor a lány utána ér, kézen fogja és kezdődik a lassú.” (*Táncrahúzás*, 1897). Ide vonatkozó följegyzéseinek értékét az adja, hogy a hagyományos népeletnek éppen ez a területe, az életmód mai gyűjtéssel, eredeti gazdagságában már nem tárható föl. Tömörkény a tanyákról – néhány tanulmánytól eltekintve – nem írt összefoglaló munkát, de írásából olyan „kis tanyai néprajz” összeállítható, amely a szegedi tanyavilágról mindmáig a legértékesebb híradást jelenti számunkra.

Figyelemre méltó szerepet tölt be Tömörkénynél a munka ábrázolása. Hallgassuk meg, mit mond erről az író tanyai parasztja: „A cél a munka. Nincs más cél. Jegyözzék mög maguknak, hogy nincs más cél. Öreg embör mondja... Fogatlan koromtól fogatlan koromig az egész élet: munka. Ez a cél. Ez a testvérisülés...” (*Megállás közben*, 1901). A munka ilyen fölfogása, az élet középpontjába állítása nem egyszeri eset nála. Itt is azonosítja magát a célszerű szegény emberek állásponjtjával. Gondoljunk csak a vizenjárókról szóló elbeszélésekre. A vízi emberek: hajósok, hajóvontatók, zsákolók, „figuracsinalók”, kotrócsok, vízimolnárok tél vége felé naponta kijárnak a Tisza-partra. Nem megszokásból. Nézik a vizet, várják a jégzajlás elvonulását, amikor majd megindulhat a vízi élet. Télen nincs semmi munkájuk, nincs kereset. De amint „kinyílik az idő, útnak ered a mindenféle edény, a bögőshajó, a luntra, a burcella, a dereglye, a bárka, a ladik, a csónak a lélekvesztő, végezetül a lepénynek nevezett tutajon hegyeiből ereszkedik alá a tüzös római.” (*Várakozások*, 1907.) A hosszú téli téletlenség után ilyenkor nagy az öröm, a nyüzsgés a vizparton, csak az öregek gubbasztanak tovább: „Az öreg fejek a kopott sipkákból a sötét vízre néznek, mely már nekik nem ad kenyeret.” (*Vízparti öregek*, 1916.) Tömörkénynél tehát a Tisza, mint munkát adó, kenyéradó folyó szerepel. Ez a szemlélet határozza meg természeti képeit, tájfestését is.

A munka becsületére jellemző Engi Tüdő Vince esete, aki a század elején híres tanyai „csodadoktor” volt. A tanyai pap azzal próbálta ellene fordítani a közhangulatot, hogy a gyógyító ember nem dolgozik. „S Vince tekintélye igen gyorsan hanyatlott ezen a vidéken, ahol a dologtalan embernek semmi neve sincsen.” (*Rónasági csodák*, 1905.)

Ebből a szemléletből fakadnak szép munkaábrázolásai: a „gugorázás”, a lóval nyomtatás vagy a házépítés leírása, melyek az újabb, korszerű tudományos szemléletmód fényénél nyerték el igazi értéküket. Tömörkény parasztjainál a munka szeretete együtt jár a föld szeretetével. A háború alatt Házverő Gépfegyveres Török János leugrik a vonatról, hogy műveletlenül maradt, elgazosodott pár hold földjét megmunkálja, mert „az elhagyott föld láttára szívzaggatásai támadtak.” (*János hamisít*, 1916.) A magyar paraszt földszeretetét úgy, azon a művészi szinten, ahogyan Tömörkény, csak Móricz Zsigmond ábrázolta.

Tömörkényben sokan a hagyományos parasztlelet, a múlt századvégi állapotok statikus ábrázolóját látják. Pedig éles szemű megfigyelője és rögzítője ő a felbomlóban levő régi paraszti világ változásainak is. A népviseletről írja: „A magyar menyecske-dívat utolsó esztendőit éli, a nép leányai már csakúgy blúzokat, aljakat s egyéb asszony-mondúrt viselnek, mint az úriak. A rókatorkos, zsinóros asszony-menték, csurakok helyébe bársonykabátok jöttek ünneplőbe, a viganók helyébe selyemszoknyák, pruszlik már éppen nics...” (*Amik eltűnnek*, 1903.). Megfigyeli a paraszti bútorzat változását, s 1901-ben följegyzi: „Urasodik minden, ... már tanyai gazdaember is van, aki parkettes szobával dicsekedhetik.” (*Szüreti változások*.) Am nem csupán regisztrálja a társadalmi, haladás ilyen külsőleges megnyilvánulásait, hanem észreveszi e jelenségek gazdasági okait, mélyebb tartalmát is.

3.

A paraszti munka kutatása vezet át Tömörkény szociográfiai szemléletének vizsgálatához. Szociográfikus látása alig választható el néprajzi szemléletétől, ez is indokolja, hogy kitapintsuk legalább néhány markáns megnyilatkozását. Ortutay monográfiája után az utóbbi években többen még határozottabban aláhúzták, hogy Tömörkény látta kora szociális problémáit, és igyekezett az általa megrajzolt szegedi kistáj társadalmi ellentéteit tükröztetni.

Eltekintve most a városi társadalmi rétegektől és típusoktól, a tanyavilágban megkülönbözteti az örökföldes gazdát, a bér földön élő parasztot, a zöllért és a napszámot. Az utóbbi kettőt nevezi egyszerűen kétkezi munkásnak. Többször is említi, hogy a szegedi tanyavilágon hat hold az a legkisebb földterület, amin egy család meg tud élni. Azon alul csak úgy lehet megélni, „ha napszámba jár az ember is, meg az asszony is... Nem is igen tartós az ilyen kis földön élő embereknek a maradása. Ha az adósság kikezdi a tanya egyik sarkát, a föld apránként

úszni kezd...” Leírja — sőt megjeleníti, ábrázolja is —, hogyan jut kifejezésre a paraszt földéhsége: „Csak rebbenése legyen annak a hírnek, hogy valamely föld alighanem eladódik, már végigszárnyal az izgalom a határon, és az emberek gyanakodva kémlelik egymáson, hogy ugyan hányójukkal kell majd harcba szállni annak a kis földnek a megragasztásáért. Ez a neve: ragasztás.” (*Földragasztás irányában*, 1913.)

A ragasztott földeken üresen maradt tanyába jelentkezik lakónak a zsöllér, a házatlan föld nélküli szegényparaszt. „A zsöllér ingyen lakik valamely tehetősebb ember tanyáján, éltetője a napszám, maga is, az asszony is dologra jár, ha van munka, míg télen át az ember robotot teljesít a lakásért a gazdájának.” (*Hűhű*, 1902.) A nagygazda-zsellér viszonyban Tömörkény a hűbéri függés egy kései maradványát ragadja meg. Bár Szegeden nem voltak nagybirtokosok és jobbágyok, de a feudális függőségi viszony kialakult a „polgár város” társadalmában, és áttevődött a különböző helyzetű paraszti rétegek közé.

Zákányon, apósa tanyája közelében figyeli meg a hagyományos vasárnapi napszamosfogadást, ahol megállapítják a következő heti napszámot, amin alól nem válhat dolgot senki. „Az asszonynapszám sohasem azonos a férfinapszámmal. A gyermeknapszám is meghatározotatik, s ott megint különbség van a férfigyerek és a leánygyerek között...” (*A nép nem tréfál*, 1911.) Ebben a novellában ábrázolja a mezőgazdasági munkások sztrájkját, összefogásban, szolidaritásban rejlő erejét is, így ez a *Sztrájkpanyán* c. ismertebb elbeszélés méltó párjának tekinthető.

Tömörkény éles szociográfikus látásmódját mutatják azok az utalások is, amelyekben a tanyai parasztnak a városi embertől való elidegenedését körvonalazza. *Keserű parasztkok* című cikksorozatában írja: „...a magyar paraszt rettenetesen érzi, hogy bármerre fordul, mindenütt különbség van közte és az úr között. Ezt panaszolja is. Azt mondja, hogy az úrnak más törvény jár, a paraszt bajával meg nem törődnek...” Másutt rávilágít a paraszt magatartásának okaira is: a parasztot „már annyi pantallós úrfurma becsapta, a varrógépes meg a sorsjegyes, életbiztosítós vigéctől kezdve a cséplőgépes meg a vetőmasinás vigécig, hogy a pantalló meg a keménykalap iránt való bizalmatlansága indokolt”. (*A gőg*, 1916.)

Nem tagadjuk Tömörkény társadalomszemléletének patriarkális és nacionalista korlátait, kötöttségeit, de az előbb tárgyaltak is aláhúzzák, hogy észrevette és bemutatta a Szeged környéki parasztság szociális gondjait, társadalmi különbségeit. A földkérdés ábrázolásával pedig nemcsak a szegedi tanyavilág, hanem az egész korabeli paraszti társadalom egyik lényeges problémáját ragadta meg.

4.

Szólnunk kell arról is, mi biztosítja Tömörkény „adatközléseinek” tudományos hitelességét. Egyáltalán tudományos-e az, amit az újságriport, tárcacikk és elbeszélés műfajában a néprajz számára nyújt?... Ha tudománynak — pozitivistá értelemben — a csak leíró, katalógizáló szakmunkát tartjuk, akkor hagyatéka a szaktudományi határokon kívül reked. De a korszerű tudományos szemléletmód más mércével mér: a Tömörkény életművében „rejtőző” néprajzi hagyatékek kevesebb is, ugyanakkor több is az ún. szaktudománynál. Kevesebb, mert általában nem hatol olyan mélyre, és nem rendszerez, mint a tudományos munka. De több is annál, mert étellel teli, maga az ellesett és megjelenített népelet. Ebben a jellegében és szemléletében Tömörkény művei Kiss Lajos szegény emberekről írott munkáihoz hasonlók.

Kiss Lajos klasszikussá vált könyvében, „A szegény emberek életé”-ben és sok más tanulmányában az alföldi szegényparaszt mindennapjait ábrázolja, de úgy, hogy mindig az élő embert tartja figyelme középpontjában. Leírásain átsüt az eleven élet melege, a szegény ember szeretete. Teszi ezt úgy, hogy ábrázolása tudományos is, hiszen a teljességében, összefüggéseiben megrajzolt társadalmi élet leírásában megvan a helye minden néprajzi jelenségnek, tárgykörnek. Tömörkény is az élő embert ábrázolja, akár elbeszélést, akár néprajzi tanulmányt ír, és minden sorát áthatja sajátos népszemlélete. A különbség köztük annyi, hogy Kiss Lajos, a néprajztudós, szándéka szerint nem irodalmat művel — bár a megvalósult mű az irodalom határán áll —, míg Tömörkény az irodalom műfajaiban önti ki néprajzi tudása bőségszaruját. Kossuth-díjas néprajztudósunk leíró módszere és néprajzi látásmódja tudományunkban egyedül áll, nem teremtett iskolát, de íme, egy korábbi, csaknem egykorú okonát föllelhetjük az elbeszélő és néprajzos Tömörkényben.

Adatai tudományos forrásértékének alátámasztására elégedünk meg ezúttal még egy példával. A szegedi piacon szemlélődve írja: „A magyar ember nadrágja szűk, a rácé, a németé is magyar, de ez bő. A rác nem köti be az ingét, ellenben a német borotvált. Továbbá ők vagy bocsorban vannak, vagy papucsban, de ha csizmában vannak is, puha szárút viselnek. Télen a rác ujjas ködmönt visel melledzővel, a sváb posztóruhát, bár imitt-amott már terjedez a suba is...” (Reggeli, 1902.) Leírása annyira konkrét, hogy szinte fényképszerű, de többet is nyújt, mint egy fénykép, vagy rajz, mert megszűri a látottakat, és összehasonlítja tárgyát.

Tömörkény tudománytörténeti helyének kijelölése majd egy összefoglaló tudományos szintézis feladata lesz. Szemlélete már az 1890-es évek közepén különbözik a XX. század elején még divatos romantikus etnográfiai iskolától. Korai írásaiban ugyan fölfedezhető a romantikus népszemlélet, de hamarosan és életműve zömében túljut ezen a fölfogáson. Úgy érezzük, ebben az írói segíti múzeumi hivatása, néprajzi tevékenysége, amelynek révén gyakori és közelebbi kapcsolatba kerül a fáj népével. Tájékozottsága nem olyan széles, mint egynéhány iskolázottabb, európai látóköri tudós kortársáé. Úgy tűnik, nem szereti a „száraz” elméleteket, bár némely tekintetben ösztönösen „ráérez” a dolgok és jelenségek összefüggéseire, pl. a „lesüllyedt kultúrjavak” fölfogását illetően. Néprajzi szemlélete részint kora tudományos színvonalán áll, részint előre mutat — pl. az életszerű interpretálás, a tárgyak élete vonatkozásában — egy korszerűbb, modern fölfogás felé.

FEJÉR ADÁM

EGY LEGENDÁVAL KEVESEBB

Tolsztoj Mindennapra című breviáriuma 5. kötetének 46. lapján olvassuk: „Tömörkény István magyar író beszéli el: 1897-ben a nagykikindai városi jegyzőhöz beállított egy roskatag aggastyán, kezében egy darab papirossal — a negyvennyolcas honvédek nyugdíjivével.

— Kérem, jegyző úr, tessék beírni, hogy lemondok a nyugdíjról. A jegyző csodálkozva kérdezte az öreget:

— Mi történt? Csak nem talált valami kincset?

— Úgy van, jegyző úr, úgy van — kincsre akadtam —, felelte az aggastyán. Megtaláltam az én Uramat, aki drágább nekem, mint a világ minden kincse, és akinek nem tetszik, hogy én, az ő szolgája olyan kenyeret egyem, amelyet feyyverrel vívtak ki.

A Tömörkény-kutatás felfigyelt az érdekes találkozásra. Ortutay Gyula a német kiadásra hivatkozva megjegyzi: „Tolsztoj egy világiaknak szánt breviáriumban (*Für alle Tage, ein Lebensbuch*, 1904.) Tömörkény-idézetet találtunk.” Kis-péter András: „Lev Tolsztoj is idézi világiak számára összeállított *Mindennapra* című breviáriumban Tömörkény egyik, nazarénusokról szóló történetét...” Csúpán a tényeket rögzítő tárgyilagosságuk annál inkább kiemeli, mekkora érzelmi töltés és mennyi ki nem fejtett reflexió rejlik Juhász Gyula tárcájának ebben a mondatában: „A nagy Tolsztoj is bevette egyetemes érdekű naplójába Tömörkény egyik írását, valószínűleg Makoviczky Dusan, a Rózsahegyrről való magyar titkára és orvosa hívta fel a nagy és szent muzsik figyelmét szegedi szellemi rokonára.” Nem akárcsi, éppen a nagy Tolsztoj, és nem is akárhon, hanem egyetemes érdekű naplójában emlékezik meg a szegedi íróról, ez nem is csodálatos, hiszen Tömörkény szellemi rokona a szent muzsiknak.

A monográfusok tartózkodását a műfaj törvényein kívül valószínűleg az a rossz érzés is befolyásolja, hogy nincs kezükben a kérdéses idézetet tartalmazó Tömörkény-mű. *Olyan Tömörkény-írásról, amelyben a kérdéses epizód akár a legelváltozottabb formában is szerepelne, az életmű legavatottabb ismerői sem tudnak.*

A másik tisztázatlan körülmény a közvetítő kérdése. Juhász Gyula feltételezését látszik bizonyítani a breviárium megfelelő fejezetének alcíme: „dr. Makoviczky D. és dr. Skarvan A. közlései alapján. Az *Obrazovánje* orosz havi folyóirat 1904. júniusi és júliusi számából.” A Tolsztoj-émlékkönyv Makoviczkyt ismerető cikkének szerzője, L. Kiss Ibolya is ezt a feltételezést tartja a legvalószínűbbnek: „Ezekre a magyar hírlapi és irodalmi közleményekre Makoviczky hívta fel